

СЕКЦІЯ 5

РОЗВИТОК ПРОДУКТИВНИХ СИЛ І РЕГІОНАЛЬНА ЕКОНОМІКА

УДК 332

Безхлібна А.П.
кандидат економічних наук,
доцент кафедри міжнародного туризму
Запорізького національного технічного університету

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ КОНКУРЕНТОСПРОМОЖНОСТІ РЕГІОНУ

FEATURES OF FORMING THE REGION COMPETITIVENESS

АНОТАЦІЯ

У статті встановлено, що на конкурентоспроможність території особливий вплив чинять її інноваційно-інвестиційний потенціал, людський капітал, наявна інфраструктура, а також глобальні економічні тенденції розвитку територій, такі як урбанізація населення, міграція, зростання ролі науково-технічного прогресу та інформатизації суспільства, створення прошарку населення, так званої «розумової еліти». Описано нові завдання мінімізації ризиків та досягнення найбільших ефектів у контексті підвищення регіональної конкурентоспроможності. Охарактеризовані проекти регіонального розвитку Запорізької області у сфері економіки, які започатковані закордонними країнами. Виокремлено як позитивні, так і негативні фактори, що чинять вплив на регіональну конкурентоспроможність на загальнодержавному та регіональному рівнях.

Ключові слова: регіон, розвиток, адміністративно-територіальний устрій, регіональне управління, проект, урбанізація.

АННОТАЦІЯ

В статье установлено, что на конкурентоспособность территории особое влияние оказывают ее инновационно-инвестиционный потенциал, человеческий капитал, имеющаяся инфраструктура, а также глобальные экономические тенденции развития территорий, такие как урбанизация населения, миграция, рост роли научно-технического прогресса и информатизации общества, создание прослойки населения, так называемой «умственной элиты». Описаны новые задачи минимизации рисков и достижения крупнейших эффектов в контексте повышения региональной конкурентоспособности. Охарактеризованы проекты регионального развития Запорожской области в сфере экономики, которые основаны зарубежными странами. Выделены как положительные, так и отрицательные факторы, оказывающие влияние на региональную конкурентоспособность на общегосударственном и региональном уровнях.

Ключевые слова: регион, развитие, административно-территориальное устройство, региональное управление, проект, урбанизация.

ANNOTATION

The article determines that the competitiveness of the territory is especially influenced by its innovative investment potential, human capital, available infrastructure, as well as global economic trends in the development of territories, such as urbanization of the population, migration, the growth of the role of scientific and technological progress and the informatization of society, the creation of a stratum the population of the so-called "intellectual elite". The article describes new tasks of minimizing risks and achieving the greatest effects in the context of increasing regional competitiveness. Characterized projects of regional development of the Zaporizhzhya region in the field of economics, which were initiated by foreign countries. There are both positive and negative

factors that influence the regional competitiveness at the national and regional levels.

Keywords: region, development, administrative-territorial structure, regional management, project, urbanization.

Постановка проблеми. Конкурентні переваги або недоліки в об'єкта регіонального управління є важливим показником конкурентоздатності економіки у цілому. Підсилюючи конкурентні переваги територіальних комплексів, необхідно діяти в розрізі наявних регіональних стратегій розвитку та державних реформ.

Саме конкурентні переваги (порівняльні) переваги і недоліки, які є ключовим поняттям теорії конкуренції, визначають ринкову позицію суб'єкта конкуренції [1]. Нині існує низка аспектів, які стримують регіональний розвиток.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. На конкурентоспроможність території особливий вплив чинять її інноваційно-інвестиційний потенціал, людський капітал, наявна інфраструктура, які формують конкурентні переваги території.

Факторами, що чинять вплив на формування політики регіонального розвитку, є урбанізація населення, міграція, зростання ролі науково-технічного прогресу та інформатизації суспільства, створення прошарку населення, так званої «розумової еліти».

Як українськими, так і закордонними вченими опубліковано достатню кількість робіт, присвячених вивченню конкурентоспроможності територій. О.І. Маслак, В.А. Таловер [2] висвітлили питання стосовно ролі рейтингу інвестиційної привабливості у формуванні конкурентоспроможності території. О.Ю. Бобровська, Т.О. Савостенко та І.Е. Польська [3] вказують на необхідність забезпечення регіональної конкурентоспроможності в контексті активізації економічного розвитку. В.С. Філонич, Т.О. Праченко та О.О. Носирев [4] досліджують фактори та передумови формування конкурентоспроможності. В.О. Шпильова [5] описує особливості конкурентоспроможності регіонів в умовах України.

Проте, незважаючи на значну кількість публікацій, актуальним залишається вивчення сучасних тенденцій та впливу факторів розвитку регіональної конкурентоспроможності через наявність глобальних викликів функціонування національних економік.

Мета статті полягає у дослідженні особливостей формування конкурентоспроможності регіону за рахунок виокремлення ключових тенденцій сьогодення та дослідженні історичних аспектів розвитку територіальної організації регіонів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Розглянемо історичні етапи регіонального розвитку та взаємовідносин між регіонами починаючи від 22 січня 1918 р. до сьогоднішнього часу. За даними аналізу видно, що економічні взаємовідносини між регіонами з плином часу та зміною політичної системи, адміністративно-територіального устрою змінилися – від відносин, що базувалися на принципах компліментарності (планова економіка) до конкурентоспроможності (ринкова економіка). Регіони, маючи вихідні ресурси для конкурентної боротьби (територія, корисні копалини, погодно-кліматичні умови, наявні інфраструктура, виробництво), конкурують через забезпечення соціальних та економічних умов добробуту громадян. Необхідно зазначити, що історично в Україні існують так звані «індустріальні» регіони, розташовані ближче до Сходу, Центру та Півдня країни. Специфіка їх регіонального розвитку відрізняється від інших регіонів, оскільки висока урбанізація, індустріальний розвиток накладають свій відбиток на

екологію міст, темп життя, структуру економіки території (табл. 1).

Етапами регіонального розвитку в Україні після 1991 р. необхідно вважати:

1. до 1991 р. – розміщення виробничих сил відносно планового характеру господарювання в СРСР;

2. 1990–1995 рр. – вплив розпаду СРСР на регіональний розвиток, який полягав у розвалі планової економіки, розриві коопераційних зв'язків серед республік СРСР;

3. 1995–2000 рр. – вирівнювання економічної діяльності регіонів, поступовий перехід до ринкової економіки;

4. 2000–2007 рр. – посилення вертикалі влади, поліпшення бізнес-клімату, зростання інвестицій в економіку країни, зростання ВВП країни за рахунок підвищення показників промислового виробництва;

5. 2008–2009 рр. – вплив світової фінансової кризи на регіональний розвиток;

6. 2010–2013 рр. – відновлення регіональних економік, у т. ч. показників експорту, після кризи;

7. 2014 і дотепер – процеси децентралізації, які передбачають формування територіальних громад; проведення АТО на Сході України, внаслідок чого відсутні економічні зв'язки з територіями Донецької та Луганської областей; окупація території АР Крим.

Нестабільність регіонального розвитку позначається в кінцевому підсумку на добробуті мешканців.

Таблиця 1

Адміністративно-територіальний устрій України, ХХ ст. [6–8]

Історичний період	Документи, рішення влади	Результат формування адміністративно-територіальних одиниць
22 січня 1918 р.	Проголошення Української Народної Республіки (УНР) Центральною Радою	Реформування шляхом подрібнення територій та утворення 30 земель, проект не запроваджено в життя
29 квітня 1918 р.	Прийняття Конституції УНР	
15 жовтня 1922 р.	На 3-й сесії ВУЦВК затверджено рішення «Об адміністративно-територіальному делении УССР и об упрощении Советского аппарата»	Утворено 9 губерній (Волинська, Донецька, Катеринославська, Київська, Одеська, Подільська, Полтавська, Харківська, Чернігівська)
2 вересня 1930 р.	Постанова № 225 «Про ліквідацію округів і перехід на двоступеневу систему управління»	Встановлено на території УСРР 503 окремі адміністративно-територіальні одиниці: Автономна Молдавська СРР (11 районів), 18 міст (підпорядкування центру), 484 райони.
1932 р.	Постанова № 28 «Про утворення обласних виконавчих комітетів на території УСРР» від 11 лютого 1932 р., Постанова № 138 «Про утворення Донецької області» від 2 липня 1932 р., Постанова № 170 «Про утворення Чернігівської області» від 15 жовтня 1932 р.	Створено 8 адміністративно-територіальних утворень: 1. Автономна Молдавська СРР (11 районів). 2. Харківська область (64 адміністративно-територіальні одиниці (АТО)). 3. Київська область (76 АТО). 4. Вінницька область (64 АТО). 5. Дніпропетровська область (49 АТО). 6. Одеська область (50 АТО). 7. Донецька область (41 АТО). 8. Чернігівська область (36 АТО).
1946 р.	Післявоєнна боротьба з національним підпіллям ОУН-УПА	Створено 25 областей, серед яких Закарпатська область поділялась на 13 округів
24 серпня 1991 р.	Прийняття Верховною Радою УССР Постанови та Акту проголошення незалежності України	24 області, 1 автономна республіка (АР Крим), 2 міста зі спеціальним статусом (Київ та Севастополь)

На сучасному етапі розвитку економіки України перед регіонами виникають нові завдання мінімізації ризиків та досягнення найбільших ефектів у контексті підвищення регіональної конкурентоспроможності через вплив, у тому числі, світових глобальних економічних тенденцій:

– енергетичний аспект (полягає у подальшому формуванні політики енергонезалежності, підвищенні енергоефективності, забезпеченні ядерної та радіаційної безпеки на території регіонів та держави у цілому);

– економічний аспект (полягає у проведенні політики імпортозаміщення, підтриманні вітчизняного виробника, посиленні умов підвищення економічної незалежності);

– підвищення інвестиційної привабливості регіонів (у контексті розкриття інноваційного потенціалу та підвищення вартості людського капіталу регіону);

– територіально-адміністративний аспект (полягає у подальших процесах децентралізації та активізації співробітництва територіальних громад);

– інфраструктурний аспект (полягає у подоланні негативних наслідків надмірної урбанізації);

– соціальний аспект (формування соціально-економічних умов для розвитку гармонійної особистості, формування прошарку «розумової еліти» регіону, подолання негативних наслідків стрімкого збільшення міграційних процесів).

Між тим виважене управління регіоном передбачає використання функцій менеджменту в регіональному розвитку, які полягають у такому:

1. Планування – регіональна політика полягає в структурованому формуванні чіткого плану реалізації заходів щодо територіального, інфраструктурного, соціального, економічного розвитку території.

2. Координація – оптимізація використання ресурсів регіону: фінансових, часово-просторових, людських, формування територіальних комплексів, досягнення синергетичного ефекту розвитку.

3. Організація – належне забезпечення функціонування регіональної економічної системи неможливе без розв'язання проблем різного рівня. подолання перешкод, що пов'язані з неспівпадінням.

4. Мотивація – створення рівних умов підвищення показників інвестицій малого і середнього бізнесу, створення умов для культурного та освітянського розвитку особистості на протязі всього життя, ефективне функціонування державних інститутів.

5. Контроль – моніторинг досягнення цілей регіонального розвитку в рамках підвищення конкурентоспроможності; визначення слабких та «вузьких» місць у системі поліпшення показників конкурентоспроможності регіону неможливе без визначення контрольних параметрів.

6. Регулювання – вплив на розвиток регіону шляхом постійного вивчення індикаторів соціального та економічного стану території, прогнозування зумовлених показників та коригування вже прийнятих рішень стратегічного розвитку регіону.

Застосування інструментів підвищення конкурентоспроможності регіону дає змогу сформувати сталу регіональну політику, спрямовану на підвищення ефективності використання державних фінансів, залучення інвесторів через створення спеціальних інститутів (приватні іноземні інвестиції, державне приватне партнерство), підвищення рівня якості життя, зміну демографічної структури населення (поліпшення показників народжуваності, зниження показників захворюваності популярними хворобами), управління міграційними процесами в бік зниження сальдо від'їжджаючих, формування «розумової еліти» регіону (що буде впливати на кількість працездатного населення з вищою освітою, кількість економічно-активного населення, що займається науково-дослідними розробками, кількість організацій, які впроваджують інновації), поліпшення соціального життя населення (зниження соціальної напруги в суспільстві, зниження рівень злочинності, наркоманії). Зазначимо також, що досягнення конкурентоспроможності регіону є динамічним процесом, що охоплює всі сфери життєдіяльності регіону. Динамічність можна пояснити постійним прагненням до створення оптимальної функціональної економічної структури регіону. Динамічність розвитку передбачає і його циклічність.

Проблемами підготовки та відбору проектів регіонального розвитку на державному рівні зазначено [9, с. 6–7]:

1. Низький рівень культури стратегічного планування.

2. Низька якість планів заходів із реалізації регіональних стратегій розвитку.

3. Закритість процедур відбору проектів для фінансування з Державного фонду регіонального розвитку.

4. Діючи критерії експертного оцінювання не забезпечують якісну оцінку регіональних проектів розвитку.

Виявлені проблеми свідчать про неспроможність регіональних органів влади до оцінки потенціалу території та можливості забезпечення підготовки проектів регіонального розвитку. Існує чітка необхідність того, що проекти, які подаються на свіфінансування до Державного фонду регіонального розвитку, повинні співпадати з комплексною стратегією розвитку регіону, а не забезпечувати часткове відновлення інфраструктури. Необхідне забезпечення відкритості конкурсного відбору заявок. Таким чином, можемо запропонувати механізм оптимізації процедур підготовки та відбору проектів регіонального розвитку, які фінансуються з коштів Державного фонду регіонального розвитку [9, с. 6]:

1. Формування обласною державною адміністрацією складу членів регіональної комісії.
2. Затвердження стратегії розвитку регіону.
3. Складання плану заходів із реалізації стратегії розвитку регіону.
4. Оголошення конкурсу регіональних проєктів розвитку на наступний рік.
5. Підготовка навчання щодо стратегічного планування.
6. Розроблення методики оцінки проєктів для членів регіональної комісії.
7. Обласна рада проводить оцінювання узгодженості регіональних програм розвитку із пріоритетами Державного фонду регіонального розвитку та плану заходів із реалізації стратегії розвитку регіону.
8. Підготовка зауважень, змін та комплексних висновків щодо поданих на конкурс регіональних програм.

Запорізький регіон є учасником проєктів регіонального розвитку у сфері економіки (табл. 2), які започатковані закордонними країнами [10, с. 54].

За даними дослідження, проведеного в рамках аналізу стану інвестиційної діяльності Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей [10], позитивними регіональними факторами Запорізького регіону є професійні трудові ресурси, корисні копалини, кліматичні умови, промисловий потенціал, потенціал молоді та студентства до ведення бізнесу. Негативними факторами визначено екологічне забруднення, відтік кадрів за кордон, навчання молоді в інших регіонах та країнах, брак захисту інвесторів, хабарництво.

Наявність бюджетних ризиків зумовлює залежність багатьох регіонів від податків бюджетотворюючих підприємств.

Із загальнодержавних факторів, що чинять вплив на регіональну конкурентоспроможність, серед негативних необхідно виокремити:

- плаваючий курс валют;
- корупцію державних органів, бюрократизм;
- незахищеність прав інвесторів;
- макроекономічна нестабільність;
- воєнні дії на сході країни;
- зубожіння населення;
- високу вартість кредитних ресурсів;
- відсутність перспектив поліпшення ситуації у сфері підтримки інвестиційної і підприємницької діяльності;

- підтримку владою інтересів не малого та середнього бізнесу, а великого бізнесу;
- відсутня практика впровадження нових підходів у реалізації проєктів державного партнерства,
- відсутність координації та державної підтримки залучення бізнесу до сфери інноваційної діяльності.

На державному рівні позитивними факторами є продовження здійснення процесів децентралізації, євроінтеграції та цілеспрямована політика на ефективне використання наявного в регіонах потенціалу енергоефективності.

Висновки. Адміністративно-територіальний устрій країни на протязі XX–XXI ст. піддався впливу політичних та правових чинників. Історично в Україні існують індустріальні регіони, які характеризуються показниками високої урбанізації, занедбаною екологією міст, високим темпом життя порівняно із сільською місцевістю.

Характер конкурентоздатності регіону зумовлений зміною взаємодії між регіонами від принципів компліментарності (як було до 1990 р.) до принципів конкурентоздатності в умовах ринкової економіки.

Необхідність дослідження конкурентоздатності регіонів зумовлює той факт, що стабільність регіонального розвитку позначається в кінцевому підсумку на добробуті мешканців.

За результатами дослідження встановлено, що світові глобальні економічні тенденції встановлюють нові реалії господарювання в регіонах через вирішення наявних проблем у таких площинах: енергетичний аспект, економічний аспект, підвищення інвестиційної привабливості регіонів, територіально-адміністративний аспект, інфраструктурний аспект та соціальний аспект.

Управління конкурентоспроможним регіоном передбачає використання функцій менеджменту для досягнення ефективних показників розвитку. Охарактеризовані загальнодержавні та регіональні фактори конкурентоспроможності чинять як негативний, так і позитивний вплив на процес управління регіоном та забезпечення його конкурентоздатності.

Оскільки регіони є учасниками конкурентної боротьби за ринки збуту, ресурси, населення, бізнес-середовище в подальших наших дослідженнях буде охарактеризовано наявні підходи до оцінки регіональної конкурентоздатності.

Таблиця 2

Проєкти регіонального розвитку в Запорізькому регіоні станом на 01.09.2017

Назва проєкту	Термін виконання	Донор допомоги
«Український проєкт бізнес-розвитку плодовоовочівництва (УПБРП) в Запорізькій області»	07.08.2014–31.03.2021	Уряд Канади через Міністерство закордонних справ, торгівлі та розвитку Канади
Проєкт USAID «Муниципальна енергетична реформа в Україні»	27.09.2013–29.09.2017	Уряд США через Агентство США з міжнародного розвитку
Проєкт ЄС/ПРООН «Місцевий розвиток, орієнтований на громаду – Етап III»	01.10.2014 – 31.03.2018	Програма розвитку ООН та Євро-союз

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Леонов А.А. Концепции конкурентоспособности и их эволюция в современной экономике / А.А. Леонов, Т.М. Леонова // Развитие методов управления та господарювання на транспорті. – 2013. – № 1 (42). – С. 167.
2. Маслак О.І. Визначення рейтингів регіонів за рівнем за рівнем інвестиційної привабливості (на прикладі Полтавської області) / О.І. Маслак, В.А. Таловер // Вісник соціально-економічних досліджень. – 2016. – Вип. 1(60). – С. 66–76.
3. Забезпечення конкурентоспроможності регіонів у контексті активізації економічного розвитку / О.Ю. Бобровська, Т.О. Савостенко, І.Е. Польська [та ін.] ; за заг. ред. О.Ю. Бобровської. – Дніпропетровськ : ДРІДУ НАДУ, 2013. – 48 с.
4. Філонич В.С. Фактори та передумови формування конкурентоспроможності / В.С. Філонич, Т.О. Праченко, О.О. Носирев // Вісник Міжнародного слов'янського університету. – 2008. – Т. 11 – № 1. – С. 5–9.
5. Шпильова В.О. Особливості конкурентоспроможності регіонів в умовах України / В.О. Шпильова // Збірник наукових праць ЧДТУ. Економічні науки. – 2009. – № 24. – С. 184–187.
6. Регіональний розвиток та державна регіональна політика в Україні: стан і перспективи змін у контексті глобальних викликів та європейських стандартів політики. Аналітичний звіт [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://surdp.eu/uploads/files/Analytical_Report_Main_part-UA.pdf.
7. Матеріали по районуванню України. Низовое районування на 1 января 1924 г. (Текст). – Харьков, 1924. – С. 9.
8. З історії реформ адміністративно-територіального устрою України. 1907–2009 рр. / А. Ткачук, Р. Ткачук, Ю. Ганущак [та ін.].
9. Софій О. Державний фонд регіонального розвитку: механізм/процедури підготовки та відбору проектів регіонального розвитку / О. Софій [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dialog.lviv.ua/derzhavniy-fond-regionalnogo-rozvitku-mehanizm-protseduri-pidgotovki-ta-vidboru-proektiv-regionalnogo-rozvitku/>.
10. Федюк В. Аналіз стану інвестиційної діяльності Вінницької, Запорізької, Івано-Франківської та Полтавської областей та практичні рекомендації щодо поліпшення інвестиційного середовища / В. Федюк. – К., 2016. – 76 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://pleddg.org.ua/wp-content/uploads/2016/10/Analysis-of-Investment-Preactices_Report_26052016_Last.pdf.